

Odlingspropaganda

För att Sverige skulle vara självförsörjande så måste alla bidra och den inhemska odlingen av grönsaker, frukter och bär öka. För detta krävdes kunskap och intresse hos allmogen.

Hushållningssällskapen

Det började bildas regionala hushållningssällskap som arbetade för utveckling av landsbygden.

Det första hushållningssällskapet som bildades var Gotland 1791.

Västerbottens bildades 1814 och leddes av landshövding Gustaf Edelstam.

Till en början var sällskapet länets enda forum där man gemensamt kunde diskutera olika frågor.

Inriktningen var då allmän ekonomisk verksamhet.

När det 1842 infördes allmän och obligatorisk folkskola i hela landet så stiftades även en ny lag om undervisning i trädgårdsskötsel. Flera skolor anlade efter det skolträdgårdar för undervisningen. År 1890 hade till exempel 65 % av landets skolor någon form av trädgård.

Till skolträdgårdarna lämnade hushållningssällskapen gratis frön, träd, buskar och plantor. I vissa skolor fick flitiga elever fruktträd och bärbuskar som premie. Sällskapen undervisade även lärarna i trädgårdsskötsel och dessa kom att bli trädgårdens missionärer.

1955-09 Skolträdgården i Håptjärnliden utanför Adak. Skolhuset t.h.

Trädgården anlades under 1940-talet av skollärare Carl Edvard Goës. Trots klimatzon 7 och pinnmobacke blev den till en blomstrande oas i skogslandet.

(Carl Edvard Goës/Skellefteå museum, färglagd)

Landstingen bildades 1862 och tog över en mängd arbetsuppgifter av allmän och social karaktär. Hushållningssällskapet började allt mer ägna sig åt undervisning och rådgivningsverksamhet: lantbruksskolan startar, länsagronom, mejerska och vandringsrättare anställs.

Före skiftesreformerna fanns det inte i Skellefteå-området så mycket till trädgårdar. Gårdstomten användes som arbetsyta och det fanns litet plats för något annat. Kanske fanns det en liten inhägnad köksträdgård vid husgaveln, där man odlade rot- och grönsaker samt en del örter.

Gränsen mellan vad som var grönsaker, kryddor och medicinalväxter var flytande, de flesta växter var både mat och medicin. Kryddor som libbsticka, malört, mejram, kummin och timjan odlades för sin smak men också för att fördriva onda andar eller ohyra. Prydnadsväxter förekom sparsamt och skulle helst vara till någon nytta som ex. nyponrosor.

Åren 1890–1920 nådde odlingspropagandan sin höjdpunkt och den bidrog till att den svenska trädgårdsodlingen ökade markant. Potatisen övertog rovans roll som basföda och rotsaker började uppta stor del av kökslanden.

Det började även dyka upp så kallade herrskapsgrönsaker som sallat, pumpor och rädisor i köks-trädgårdarna.

Före 1910 kunde man sällan se mer än ett blomrikt rabarberstånd på de norrländska gårdarna, men mellan 1910 och 1930 uppstod allt fler trädgårdar.

Rådgivnings- och undervisningsverksamhet är Hushållningssällskapets stora arbetsuppgift. Samtidigt medverkar det aktivt i tillkomsten av jordbrukets ekonomiska föreningar och intresseorganisationer.

År 2010 slås Hushållningssällskapen Norrbotten och Västerbotten samman. Idag har man inget statligt driftsstöd utan finansieras av sina medlemmar.

Statens järnvägar

I över hundra år drev SJ landets mest omfattande trädgårdsverksamhet och var under 1900-talets första årtionden en av de internationellt mest kända företrädarna för svensk trädgårdskonst.

Vid Sj:s stationer och järnvägsparker visades nya trädgårdsmoden.

I slutet av 1880-talet påbörjade SJ försöksodlingar och växtzonforskning. En mängd växter samlades in från fjällen till växtdepån i Boden.

Till en början odlades endast lokalt vildväxande arter vid depån, men så småningom började man även testa mer exotiskt växtmaterial som funnits lämpligt att användas vid järnvägens planteringar. T.o.m. 1940 hade man även försäljning av överblivna plantor.

SJ lyckades visa att många växter var betydligt hårdigare än man tidigare trott.

Det upprättades noggranna instruktioner för plantering i olika delar av landet och skapades detaljerade diagram över växtzoner för träd, buskar och perenner.

Emil Söderling

Under 1800-talets andra hälft började Hushållningssällskapen anställa länsträdgårdsmästare som höll föredrag och utförde praktiskt trädgårdsarbete i form av trädplanteringar och trädgårdsanläggningar. Emil Söderling var länsträdgårdsmästare för norra länsdelen.

Erik Fredrik EMIL Söderling (1869-1934) var f

i Västra Vingåker i Södermanland och d i Skellefteå. Han gifte sig 1895 med Johanna Matilda Ols-son (1870-1908) f i Västar Vingåker och d i Skellefteå.

De fick sju barn. En av dem var ERIK Gustaf Adolf Söderling (1899-1959) f i Skellefteå och d i Umeå som precis som sin far blev länsträdgårdsmästare men i södra länsdelen.

Far och son har båda Erik som första förnamn och blandas därför ibland samman. Speciellt som de ofta bara skrev under som E. Söderling. Så t.ex. påstås sonen Erik ha planerat begravningsplatserna i Kåge 1934 och Byske 1936. Men det var med all sannolikhet fadern Emil som stod för det. Emil var helt säkert trädgårdstekniskt ansvarig för Sunnanå kyrkogård som invigdes 1915.

Familjen flyttade till Skellefteå 1898 då Emil fått arbetet som länsträdgårdsmästare för norra länsdelen. Han tillträdde 1899. För södra länsdelen blev C. H. Landsberg ansvarig. Söderling hade ansvar för Byske, Jörns, Norsjö, Malå, Lycksele, Stensele och Sorsele socknar samt Skellefteå stad och socken.

I sin årsrapport 1903 angav Emil att han i tjänsteärenden färdats 90 mil utöver järnvägs- och ångbåtsresor. Under året har han planterat 4,050 träd, buskar och plantor samt för nästa vår beställt 5,626 plantor. Därutöver hade han utfört åtta ritningar till trädgårdsanläggningar.

Under 1933 hade Emil enligt resplanen besökt alla socknarna inom distriktet under både vår och höst.

Hösttjänstgöringen bestod huvudsakligast i förberedande arbeten för plantering. Även en del planteringar av skogsväxter till häckar o. s. v. Ritningar till trädgårdar har utförts i mån av tid. Vår-tjänstgöringen började i slutet av mars månad med fruktträdsbeskrning och beskärning av bärbuskar och fortsattes under april och delvis i maj. Den 10 maj började planeringsarbetena och fortsatte till den 20 juli.

Föredrag har hållits i Gummarksnoret den 13 maj samt i Skellefteå sockenstuga den 1 juli för hushållningsdistriktet, samt i Gummark på Jordbrukare-Ungdomens Förbunds (JUF) sommar-möte den 2 juli.

Ambulerande trädgårdskurser har under året hållits i Boviken och Kåge, Skellefteå socken.

Kursen i Boviken enligt bild här nedan pågick 22–23 maj 1933 hos hemmansägare G. Lindkvist, Boviken. Jorden iordningställdes och sådd utför-

1933 Trädgårdskurs hos Gustav Lindkvist i Boviken

(Anette Bost-röm/Skellefteå museum, färglagd)

F.v. Astrid Forsberg, Edvard Björk, Maine Viklund, Gunnar Andersson, Ragnhild Öhlund, Åke Öhlund, Tore Lindkvist, Valborg Öhlund, Dagny Öhlund, Alvar Berglund, Ingeborg Viklund, Rut Viklund, Annie Viklund, Elly Lindkvist och instruktören länsträdgårdsmästare Emil Söderling

Kursen fortsatte med att en del trädgårdar demonstrerades och föreläsningar hölls. Den 19 september avslutades det hela med undervisning i köksväxternas tillvaratagande och förvaring. Undervisning skedde i matlagning av olika trädgårdsalster samt konservering.

Kursen i Kåge var förlagd hos fru Ester Stenman. Här deltog 12 elever och schemat var ungefär som i Boviken

En del av ortsbefolkningen deltog i avslutningen av båda kurserna. För dessa demonstrerades det hela och alla uttryckte sin glädje och tacksamhet för kurserna.

Emil ansåg att kurserna hade en stor uppgift att fylla, särskilt när det gäller ungdomen. De fick inte bara lära sig odla köksväxter m.m. utan också att tillvarata och nyttja dem i hushållet.

Hemarbetet bestod bl.a. i ritningar till begravningsplatser vilket förmodligen var de i Kåge och Byske.

1930-talets egnahemsträdgård

Med det industriella genombrottet började små egnahem byggas i städernas utkanter och på landsbygden.

Staten gynnade byggandet genom förmånliga lån som i Västerbotten förmedlades av hushållningssällskapet. De tillhandahöll även ritningar till bostadshus, uthus och trädgårdar.

des. Den 10 juni utfördes plantering av kål, blomkål m.fl. sorter samt blomsterplantor. Den 7 och 8 juli återsamling för gallringsarbeten och luckring m.m.

Lånen var främst riktade till arbetare, småbönder och mindre bemedlade. Man ville att de skulle få bättre levnadsförhållanden genom att äga sitt hus men man ville också behålla landsbygdens befolkning och stoppa utvandringen av arbetskraft.

En annan orsak var att staten ville gynna uppodlingen av åkermark och därför var småbönder och lantarbetare en viktig målgrupp.

Ett annat mål med egnahemmen var att göra landet självförsörjande och egnahemsträdgården skulle därför i första hand användas till odling. Odlandet framställdes som nyttigt för såväl kropp som själ men sågs framförallt som ett viktigt tillskott till hushållets ekonomi och trädgården dominerades därför av rotfrukter, bärbuskar och grönsaker.

Under 1900-talets första hälft utgavs en mängd mönsterböcker med typritningar för egnahem och i dessa böcker fanns ofta även förslag på hur en egnahemsträdgård kunde anläggas. För mindre hemman rekommenderades $\frac{1}{4}$ – $\frac{1}{2}$ hektar enkel, nyttig och praktisk trädgård.

Genom att en del av böckerna fick stor spridning kom flertalet egnahem att få likartad utformning.

Idealet var den lilla röda stugan med vita knutar, en rabattkantad gång upp till huvudentrén, blommor runt huset och klätterväxter på verandan.

Stig Sandström, stigsand49@gmail.com, www.lokalhistoriaskelleftea.se